

s értelmezni tudja a pálya és a mű minden lényeges szakaszát. Eleven, a kor mozgását jól érzékeltető alkotás. Hogy mégis, mint láttuk, néhány döntő helyen a teória legyőzi az élet valóságát, s hogy néhol kevesebb

disztinkciót találunk a problémák megoldásában, mint fölvetésében, annak a módszer merev alkalmazása és talán az alkalmazás általános kiforrotlansága az oka.

Barta János

SZAUDEF JÓZSEF: KÖLCSEY FERENC

Nagy Magyar Írók. Művelt Nép, Bp. 1955.

Marxista irodalomtörténetünk egyik legelső jelentős tanulmányát Révai József Kölcseyről írta. Ennek a tanulmánynak a kor társadalmi-politikai helyzetéről és irodalmáról szóló megállapításai felvilágosodás-kori és reformkori irodalmunk kutatásának és értékelésének alapköveivé váltak. Neimcsak hivatkozott, hanem épített is rájuk mindenki, aki ennek a kornak íróival, irodalmával foglalkozott. De eddig nem akadt irodalomtörténész, aki Révai tanulmányának szűkebb tárgyát, Kölcseyt választotta volna témául. Pedig Révai tanulmánya szinte kihívja a monográfia kísérletét: maga alkalmi jellege és rövid terjedelme miatt nem törekszik arra, hogy teljes pályaképet adjon, de a legfontosabb szempontokat felveti a pályakép megrajzolásához is. S tegyük hozzá: épp a teljes pályakép helyessége, meggyőző volta igazolhatja végső soron Révai tanulmánya megállapításainak helyességét.

Szaudef monográfiája kiválóan oldotta meg feladatát. Nem pusztán ismételi Révai megállapításait, hanem a konkrétumok tüzebe állítja őket, s ezzel érvényességüket kibontja, jelentésüket gazdagítja. Így válik monográfiája nemcsak a vizsgált anyag gazdagabb volta, a kutatási terület rendszere-sebb áttekintése, hanem az elvi szempontok, az értékelő ítéletek finomabb, árnyaltabb kimunkálása miatt is igen jelentős lépéssé Kölcsey helyes megismerésében.

Szaudef könyvének a műelemzések a legértékesebb részei. Ez szinte lehetetlenné teszi, hogy érdeme szerint ismertessük. Nem vállalkozhatunk ugyanis arra, hogy akár csak egy-két elemzése ínom szövedékének valamennyi szálát fölfejtjük, bemutassuk. Egyik-másik elemzésében az irodalomtörténész és az esztéta „készsége” olyan nagyszerű megérző képességgel és olyan bravúros kifejezési készséggel párosul, amilyenre talán Horváth János óta nem láthattunk példát. Különösen kitűnő az Országgyűlési Napló és az eddig irodalmi méltatásra nem is igen talált beszédek elemzése.

Műve bevezetésében Szaudef a XIX. század elejének politikai és irodalmi viszonyait jellemzi. A Révai tanulmányától felvetett

s azóta gyakran emlegetett „három út” képviselőit ebben a korban is megtalálja, csak hogy Martinovicsek helyére most a Napóleon-várók kerülnek. De sejteti azt is, hogy Kazinczy nyelvújító és nyelvsvépfő hazafiságán túl a Habsburg-ellenesség és az antifeudalizmus olyan erői is kezdenek már érní, amelyek majd túlvezetnek a nyelvújítási harcra. Így Kölcsey pályájának első szakaszát, mely taláiban kapta a „Kazinczy oldalán” címet, az első pillanattól kezdve úgy látjuk, mint szüntelen fejlődést, mint az új írói állásfoglalás csiréit rejtő és érlelő korszakot.

Az első résznek igen fontos és érdekes fejezete Kölcsey pályakezdő költészetének elemzése. E korszak költészetének szentimentalizmusát, a költemények érzelmi-hangulati kettősségét már a polgári irodalomtörténetírás is megállapította. Szaudef alapos és figyelmes elemzésének az az újszerű eredménye, hogy a gyakran homályos, megfoghatatlannak tűnő vágyakat kifejező költeményekben fölfedezi és helyes interpretációval napfényre hozza Kölcsey születő s mindjobban erősödő hazafiságának sajátos megjelenési formáit. Hellas, Róma, Olymp, az antik történelem és mitológia képei gyakran jelennek meg Kölcsey e korban írt verseiben, bánatában vigasztalva s fásultságában lelkesítve a költőt. Az antikvitásnak eme képei — mint Szaudef írja — „tartalommal telt, izgató szimbólumaivá válnak egy forrorgó és küszködő magyar hazafiúságnak.” (30. l.) Általánosságban feltétlenül meggyőző Szaudef gazdagon dokumentált érvelése. Nem szögezi azonban le elég világosan, mennyire látja konkrétan, határozottan, a kor problémáival összefüggőnek ezt az éteri képekben jelentkező hazafiságot. Véleményem szerint Hellas, Róma és Olymp kezdetben csak az antik nagyságot, hőiesiséget, dicsőséget jelentették Kölcsey számára, s később az ezek iránti rajongásba mintegy beleszületett a rokonérzelem, a magyar hazáért való lelkesedés. Így nem tudom elfogadni Szaudef állítását, amely ha nem is mondja ki, azt sejteti, hogy a nyíltabb, szabadabb beszédben való korlátozottság szülte ezt a szimbolikát. (, . . . a nagyobb

valóságról pedig, a nemzetéről, legfeljebb burkoltan írhatott, földi homály (= rabság) és olympuszi fény (= szabadság) ellentéteinek chiaroscurojában.” 34. l.) Kőlcsey önéletrajzi levelének a korra vonatkozó része sem jogosít fel arra, hogy ekkori költészetében tudatosabb, politikusabb állásfoglalást keressünk. Kőlcseyetének gyakori „földi homálya” is legfeljebb csak áttételesen fogható fel a rabság szimbólumaként: Kőlcsey életének áttételén keresztül. De hogy a maga helyzetének rosszasága hogyan függ össze a nemzet elnyomott voltával, még aligha lehetett tiszta és világos előtte. (Szauder találó idézete Kőlcsey egyik leveléből: „Boldog, kinél ez a rezignáció nem belső inaktivitásnak következtése, s nem úgy szerzetetik, mint a despotizmus alatt megnyomvasztott nemzetben az indolentia”, s belőle levont következtetése: „Kőlcsey jelleme egy zsarnokian elnyomott nemzet légkörén át sugárzik felénk”, aligha mond ennek ellent: ez is inkább az összefüggések megsejtéséről, mint tudatos látásáról tanúskodik.)

A kelleterél mostohábbban foglal kozik Szauder Kőlcsey szerelmi költészetével, ámbár feltétlenül igaz, hogy az életrajzi háttér szinte teljes homálya miatt ezen a téren aligha lehet jelentősen előrejutni.

Nem tudjuk mozzanatról-mozzanatra követni Szauder monográfiáját, hiszen hőse egy-egy művét, pályája egy-egy fordulóját is olyan gazdagon, annyira körültekintően és olyan gazdaságos rövidrefogottsággal jellemzi, hogy csak az idézet adhatna róla teljes képet. Kísérjük meg mégis a második rész első fejezetének anyagát, a Kazinczytól való elszakadás okait áttekinteni! Kőlcsey Rákos nimfájához című költeményében leplezetlenül előtör a forró hazafiság — szembe kerülve így Kazinczy görög-római ideálvilágával, kozmopolitizmusával. A kozmopolitizmusból való kiábrándulására levélbeli bizonyítékokat is idéz Szauder. Az irodalmi régiség és a közönség igénye ismeretében hátat fordít Kőlcsey a nyelvújítási harcnak, s a Kazinczy-féle fordítási irodalommal szemben megszólaltatja az eredetiség programját. Berzsenyi-kritikájának bevezető részében felveti a Nemzeti Hagyományok eszméit, a polgárerényt dicsőítő Rény című versében A szabadsághoz című ódájának csíráit érleli. Végül Rákóczi, hajh... kezdetű versével a reformkor politikai küzdelmeinek küszöbére, a szabadságharc felé vezető út kapujába lép. Szauder így jellemzi ezt a verset: „Ez a nagy vers eszmeileg és esztétikailag Kőlcsey fejlődésének döntő fordulópontján áll: ettől fogva válik ő a szabadságharc sürgetésének első költőjévé, ez a fordulat teszi nagy költővé is. Ez a nagy költőiség az elődöktől

átvett motívumnak gazdagításában, líraivá, agitatív erejűvé tételében éppúgy feltűnik, mint a versformában, mely hol lassuló, hol hirtelen meggyorsuló lüktetésével kíséri a harc kibontakozását. A vers első felében még háromszor fordul elő a „leng” állítmány, a finomkodóan kazinczyas stílus kelleke; a vers második felében kirobbanó harag lendülete elsöpri ezt a finomkodást is. Így is látni a Kazinczytól való elszakadást. Nagy vízió ez a vers, — hiszen a jövő nagyszerű képét festi elénk. A múlt fájdalmas szemlélete s a jövő tomboló küzdelmének zúgása egyesül benne ama bosszúérzés kapcsán, amit Rákóczi kurucainak, addig legszebb szabadságharcunknak elbukása és némaságba fojtása növelt robbantó erejűvé a költőben.” (74. l. Alkalmas ez az idézet arra is, hogy egy rövidbe példán megmutassa Szauder verselemző módszerének szempontokban és megállapításokban való gazdagságát.)

Az ismertetett rész nem tartozik Szauder könyve különleges „csúcsteljesítményei” közé, de jól jellemzi dialektikus látását. Minden jelenséget a fejlődés részeként mutat be, minden szálát számontart, amely a dolgokat egymáshoz kapcsolja. Nagyszerű érzékel veszi észre Kőlcsey valóságérzékével fejlődő dialektikus látását is. A Csokonai-kritika népiesség-értelmezésében — épp mivel a Kőlcsey későbbi népiesség-felfogásához vezető szálakra is tekintettel van — meglátja és megláttatja a dialektikát: „... ha még nem tudja is nyíltan megfogalmazni, már sejtja a népiességné két oldalát. Látja, hogy a népies irányú költő lehet provinciálisan szűkkörű és tartalmatlan, de lehet »hasonlíthatatlan szépségű« költemények alkotója is; ha a »népnek tónusában« lép elő”. (54. l.) Hasonlóképpen mutatja meg Kőlcsey dialektikus látásmódját a Berzsenyi-bírálatban is.

A Csokonai- és Berzsenyi-kritika nagyszerű elemzése mellől azonban hiányzik a Kis Jánosról készített bírálat bemutatása. Tudjuk jól, hogy ez a bírálat nemcsak tárgya miatt jelentéktelenebb, mint a másik kettő. Mégsem csupán a teljesség szenved csorbát elhagyásával. A Csokonai- és Berzsenyi-kritika igazságtalansága a Kis-kritikával összevetve mutatkozik meg. Kőlcsey pályájának izgató problémája, mennyi volt az elfoglaltsával, a féltreismerés a kritikák dicséretei és gáncsai közti aránytalanságban. Kőlcsey szenvedélyesen szerető és gyűlülő lelkének néha igazságtalanná váló elfoglaltsága Szemere egy versének megbírálásában is megmutatkozott: másképp nyilatkozott róla, mikor Szemere Helmecky nevével küldte el hozzá, s másképp, mikor már tudta, hogy az Szemereé.

A Kazinczytól elfordult, új utakra tért Kőlcsey fejlődését gondos körültekintéssel, minden jelentős mozzanat figyelembevételével rajzolja meg Szauder. A népdalokhoz való fordulás mellett, a húszas évek elejének politikai viszonyaitól ihletett Rákos és Himnus mellett, továbbá a szabadságvágyat is megszólaltató történeti balladák mellett Szauder olyan művekben is megmutatja a fejlődés, a továbbhaladás mozzanatait, amelyekre eddig alig-alig figyeltünk fel: a Zsarnok c. költeményben, a vallásról szóló Töredékekben, az állati magnetizmusról és a mesmerizmusról írt polemikus élű, racionalista szemléletű cikkeiben és a görög materialistákról készített filozófiatörténeti tanulmányban. Kőlcsey ezekben a művekben a valóság mind tisztább, mind világosabb látásához jut el, s az a pesszimizmus, amely erre a korszakára, a húszas évek közepére is jellemző, már nem az ifjúkor szentimentális borongása, hanem a valóság ismeretéből születő, a politikai helyzet, a tehetetlenség által okozott keserűség. A Vanitatum vanitas finom és meggyőző elemzésében ennek a pesszimizmusnak nemcsak eredete, hanem egyéni sajátságai is napfényre kerülnek.

A húszas évek már írói pályája klasszikus magaslatán mutatják Kőlcseyt. Ekkor írja A szabadsághoz című nagyszerű ódáját (Szauder Delacroix A szabadság vezeti a népet c. festményét villantja fel összehasonlítással), ekkor készíti az Élet és Literatura tanulmányait, mindenekelőtt a Nemzeti Hagományokat. Szauder a művek alapos eszmei és formai elemzésében ismét megmutatja a továbbfejlődés csíráit: Kőlcsey mind érezhetőbb vonzódását a tett felé, mind észrevehetőbb vágyakozását: kilépni a politikai küzdőterre. De nemcsak a politikai tett vágya, hanem tartalma, az új nemzet igénye, az új nemzetfogalom is ebben a korszakban bontakozik ki, elsősorban a Nemzeti Hagományokban. A Nemzeti Hagományok nagyszerű, sokoldalú elemzése Szauder könyvében valóban Kőlcsey „egész életműve egységének . . . nvitja” (Révai), a költő, az irodalmár, a politikus törekvéseinek foglalata.

A Nemzeti Hagományoknak s általában az Élet és Literatura cikkeinek azonban nemcsak Kőlcsey pályáján van döntő jelentőségük, hanem a magyar irodalom fejlődésében is. Szauder ezt kevésbé mutatja meg. Kőlcseyt különben is kissé kiszakítja a kor irodalmából, egy-egy utalása, kitékin-tése nem elegendő annak érzékeltetésére, Kőlcsey egyéni fejlődésével együtt, vele párhuzamosan hogy fejlődik, gazdagodik a magyar literatura is művekben, alkotókban, intézményekben a XIX. század első évtizedeiben. Csak egy példát említek: a szín-

házzal, dramaturgiával foglalkozó írások mögött sem a kor színházi életét, sem Katona akkor már megjelent Bánk bánját s dramaturgiai értekezését nem pillanthatjuk meg. Pedig Kőlcsey ismerte a magyar színészetet, s igen tanulságos összevetni, hogyan írt róla 1814-ben Döbrentének („Óhajtom, hogy ne legyen magyar teátrum, ha másformán nem lehet: Pesten a német mellett nem egyéb nevelésnél . . .”), s hogyan 1827-ben Magyar játékszín c. beszédében („Ime Ráday és Wesselényi után a tiszteletre méltó Vida négy egész esztendőig tartott súlyos áldozatokkal védelmezte játékszínünket; s aniait ezen egyetlenegy nemes teheletti, azt az egész nemzet tenni nem fogja-e? S ez az egész nemzet viselni akarja-e a szegényt, midőn majd azt kell hallania: hogy Pestről, Magyarország fővárosából, a magyar játékszín számkivettetett, mert a milliommokból álló sokaság a teher alól kifáradt egyetlenegy fel nem váltotta?”). Aligha hihetjük, hogy Katona Józsefnek 1821-ben a Tudományos Gyűjteményben megjelent dramaturgiai értekezését nem olvasta Kőlcsey, s bár a komikumról szóló cikkében (1827-ben) ezt írta: „mind ez óráig, melyben e rendek íratnak, drámai próbáink közül a komoly nembem még egy sem tűnt fel, mely a kritikusnak mint kritikusnak figyelmét megérdemelné”, Horváth János nyomán (Jegyzetek a Bánk bán sorsáról, Napkelet, 1926) valószínűnek tarthatjuk, hogy a Bánk bán is ismerte. Mindezek figyelembevételre természetesen színezi, s némileg módosítja is Kőlcsey említett munkáinak jelentőségét.

A könyv következő része a megyegyűlések és az országgyűlés küzdőterén mutatja be a hőst. Szauder az életrajzi adatokkal általában nem bánik bőven, a jellemzők kiválasztásában azonban biztos a keze. Kőlcsey 1827-ben ott akarja hagyni birtokát, Pestre akar költözni. Akkor váratlanul meghal Ádám testvére. A tehetős rokonság elfordul az özvegytől és kislítól. Ki viselje gondjukat, ki istápolja őket? Kőlcsey lemond tervéről, marad. „Van összefüggés az emberi jóság és a közeleti pálya között?” — fogalmazza meg Kőlcsey elhatározásának jellemző tanulságát Szauder. „. . . Az a Kőlcsey, aki a rászoruló, szenvedő embereket nem hagyja el, s az a Kőlcsey, aki a magyar jobbágy, az úzott lengyel, a görög szabadságharcos, az elnyomott magyar és a szenvedő emberiség mellett lángoló szavakkal s tántoríthatatlan szilárdsággal áll ki egy egész nemzet színe előtt, egy személy s örök példa.” (145. l.)

A politikai küzdelmek és az Országgyűlési Napló nagyszerű irodalmi elemzéséről már írtam. Meg kell említenem azt is, hogy az országos és megyei politika viszonyait, a

főbb szereplő személyeket, az országgyűlés szervezetét és ügyrendjét milyen alaposan ismerteti a szerző. Ebben a részben válik igazán plasztikussá Kőlcsey egyéniségének képe is: nem véletlen ez, hiszen művei közül épp az Országgyűlési Napló tárja fel legközvetlenebbül jellemét. A polgári irodalomtörténeszek — Kemény Zsigmond ítéletéig visszanyúlva — ellentétet láttak a költő és a politikus Kőlcsey között. „Jaj neked, szegény dalköltő” — idézték a Naplóból. „De mi szükség is vala a lantot, a zúgó folyam partját és berkeidet elhagynod?” Szauder is idézi ezeket a mondatokat, csak hogy ő helyesen magyarázza őket: „Nem valami dalköltői gyöngeség sír fel benne: hanem a cselekvésben gátolt, szőzőzönnel untatott politikus kívánja vissza az irodalmat, hol szava tényleg tettel ért fel, míg az országgyűlésen a tett elfullad a sok szóban.” (193. l.) Az Országgyűlési Napló egyéb nyilatkozatai, a nemesi „expectatioiktól” anynyira különböző tárgyyszerű beszédek s később a Parainesis tanításai sokszorosan aláhúzzák ennek a magyarázatnak a helyességét.

Kőlcsey politikai jelentőségének, országgyűlési szereplésének értékelői politikai eszméit Széchenyitől szokták származtatni, alakját Széchenyiéhez szokták kapcsolni. „Sztármár kálvinista követe... volt az, aki-ben Széchenyi korának... »legideálisabb kifejezőjét« kell látnunk... Nyilatkozataiban... szinte betű szerint megtaláljuk Széchenyi szellemét, gyakran mintha csak annak parafrázisait hallanók...” — írta róla Székfű Gyula. (M. tört. VII. 137.) Szauder azonban világosan megmutatja, hogy Kőlcsey politikai programja lényegesen magasabbrendű és előbbremutató, még a szakban való helyenkénti egyezések ellenére is, mint Széchenyié vagy akár Wesselényié. Nem volt ugyan pontról-pontra kidolgozott terve, programja, a beszédek és a Napló vallomásaiból azonban határozottan bontakozik ki politikai eszméinek egy olyan összefüggő rendszere, amelyről joggal állapíthatja meg Szauder, hogy hozzá „az utasításokat a szatmári adózó nép diktálta. Nem egy megye kiváltságosainak csoportja, hanem az egy megye határain belül is az egész nemzetet képviselő nép.” (176. l. Szauder kiemelései.)

A polgári nemzetért harcoló politikus Kőlcseyről adott képet nagyon jól egyszínti ki az utolsó költői korszak (1830—32) és a Kritika bemutatása. A Zrínyi dala mondani-valóját elemezve Szauder Kőlcsey pesszimizmusának új, már a politikai harcok korára jellemző fajtáját ismeri fel: a Vanitatum vanitas és a Bordial keserű, önmardosó érzületével, iróniává és háborgó gúnyolódássá torzuló fájdalmával szemben a szigorú vádat,

a könyörtelen ítéletet. Igazában ezt a pesszimizmust magyarázza Révai József, midőn megállapítja, hogy Kőlcsey pesszimizmusa „azé a harcosé, aki nem bízik benne, hogy fegyvertársai vele együtt menetelnek az emberi haladás nagy céljai felé.” (Szauder idézi az Országgyűlési Napló Révaiénak tökéletesen megfelelő szavait: „Bizodalom saját erejében és serge hűségében teszi a hőst; de ha vitézei adott jelre kardot nem rántanak, s hidegen nézik őt az ellenség soraitól körülvétni: mondjátok meg, mi érzellemmel kezd majd új csatát?”)

Kőlcsey országgyűlésről való távozása után a politikai harcból való kiábrándulásról, az irodalomhoz való visszatérésről szoktak beszélni. Igen kézenfekvő, csak éppen nem igaz ez a beállítás. „Ki bércre hág, nem azért teszi azt, hogy ott fenn parányi kört vonjon magának, hanem azért, hogy láthatárát a lehetőségig messze terjessze” — idézi Szauder Kőlcsey egy levelét, s ennek a megnyilatkozásnak szellemében Kőlcsey utolsó éveit mint a politikai cselekvés töretlen folytatásának időszakát mutatja be. A politikai feliratok, Kossuth és Wesselényi védelme természetesen illeszkednek ebbe a koncepcióba, de az utolsó évek legfontosabb műve, a Parainesis is új értelmet, különös csillogást kap így: „A Parainesis nem a nyugalom éveinek, hanem az országgyűlési viaskodásnak terméke, a jövőbe, az ifjúságra vetett bizalomnak, a jelenből a jövőbe való fellebbezésnek, a jövő kényszerítésének kifejezője.” (231. l.) A Parainesis elemzése igen részletes, szempontokban és meglátásokban igen gazdag, de épp gazdagsága, a gondolatok, utalások, idézetek túláradása miatt helyenként nehéz. Igen fontos a Parainesis elemzésében annak megmutatása, hogyan emelkedett benne Kőlcsey mondanivalója a kor nemesi felfogása fölé; az egység közönség alá rendelésében, a történelmi fejlődés útjának felismerésében, az emberiségnek a hazán keresztül való szolgálatában hogyan bontakozott ki Kőlcsey demokratikus humanizmusa.

Finom füllel hallja meg Szauder a Parainesis egyes gondolatainak kicsengését a Berzsenyi-émlékszerződésben. A beszéd elemzésének összefoglalása, Kőlcsey e beszédben kifejeződő líraiságának ihletett szavú magyarázata megérdemli, hogy idézzük: „Nem az Akadémia, nem a magyar költészet, nem is a magyar nemzetiség nevében búcsúztatta Kőlcsey nagy költőtársát, — a nagyok észrevehetetlen, mert természetes gesztusával a maga nevében mert búcsúzni a nagy halotttól, és az egész búcsúzás félhalk párbeszédé lett, majd belső monológgá; ebbe a személyes vallomásba mégis egy egész nemzet érzelve sűrűsödött inkább, mintha a búcsúzás valamely intézmény vagy közösség nevé-

ben történt volna. Az a szerep, amit Kölcsey költői, kritikusai, politikusi alkotásával betöltött, egyedül öneki tettelehetővé, hogy Berzsenyiről szólva személyes vallomásával is egy nemzet állásfoglalását tolmácsolja.” (245. l.)

Fontos eredményekre jutott Szauder Kölcsey novelláinak elemzésében is. A Kárpáti kincstárból is, de még meggyőzőbb módon a Vadászklakból az időszerű társadalmi mondanivalót bontja ki: az elsőben Kölcsey az elszegényedő nemesség ábrándos, babonás gazdagodási vágyaival szegezi szembe a maga polgári racionalizmusát, a másodikban azt mutatja meg, hogy a gyermekgyilkos leányanya a feudális urak nőrl való léha és könnyelmű felfogásának áldozata. Szauder a novellákat, különösen a másodikat, elsőrendű művészi sajtáságaik miatt is Eötvös felé, mégpedig a negyvenes évek „nagy” Eötvöse felé vezető útnak tartja.

Zrínyi második éneke s különösen a Rebellis vers elemzése valamivel rövidebb, súlytalanabb, mint ezek a fontos költemények megérdemelnék. Zrínyi második éneke befejezésének problémáját nem tudta maradéktalanul megoldani Szauder. Nem fogadta ugyan el Keresztury Dezső magyarázatát, aki szerint a Sors felelete a régi Magyarország vezető nemzetének, a reakciós nemességnek pusztulását jövendőli (ámbár Keresztury véleménye sem ilyen egyértelmű), de maga is azt írja, hogy a „más hon”, „más szózat”, „más keblű nép” nem idegeneket jelent, csak a Kölcsey számára is félelmetesen és tragikusan születő újat. Mégis hozzátézi: „Ha a kormány terrorja miatti elkeseredését is figyelembe vesszük, hogy Kölcsey magát a magyar nemzetiséget féltette az idegen elnyomótól, a vers befejezésének tragikus értelme érthetővé válik.” (257. l.) Azt hiszem, a kor szemében ez a vers elsősorban a nemzet-halál jövendölése volt, éppúgy, mint a két évvel korábban született Szózat ismeretes versszakában („Vagy jőni fog, ha jőni kell A nagyszerű halál. . .” stb.) is a nemzethalál vízióját látták. De igaz van Keresztury-nak abban, hogy egy költemény jelentése túlnőhet a költő szándékán; a versben a magyar nemesség hitványa, a haladással szembe forduló, hazaárulóvá váló részének kérelhetetlen elítélése is benne van, épp ezért semmiképpen sem hamis az az értelmezés, amely ezt az ítéletet hangsúlyozza, s ennek fényénél a haladó és a maradi nemesség egymástól való elszakadásának tudatossá válását látja a vers legfőbb mondanivalójának. (Keresztury tanulmánya a Válasz 1948. szeptemberi számában jelent meg.)

Nagy élményt, maradandó benyomást kelt Szauder könyve. De olvasni nem könnyű. Kényelmesre taposott utai helyett ismeretlen vagy kevésbé ismerős kilátók öröme

kedvéért gyakran vezet nehéz kaptatókon, ahol a figyelem, a gondolkodás egy pillanatilag sem lankadhat. A kilátókon azonban szívesen megáll, visszamatat a megtett útra, s figyelmeztet arra is, merre tümedeznek fel a még előttünk álló híres csúcsok. Idézünk egy ilyen részletet; azt a képet írja le, amely a Zrínyi dala elemzésével elért magaslatról tárul elénk:

„Ebben a pillanatban jutott el arra a határra, ahonnan ezzel a meggyőződéssel tovább lépnie — más, elevebb népi erőkel folyó közéletben — csak a forradalomba vetve magát lehetett volna. Amikor Petőfi Kölcsey csontkezőnek halálos szorítását kívánta a szatnári reakciók nyakára, ezt a forradalmi erejű elszántságot érezte meg Kölcsey szigorában.

Nem lett forradalmárrá; de nemesi nemzetét megtagadó, az új nemzetért lázasan harcoló politikus jelleme a Zrínyi dalának metsző élességű döntése után oly gyémántkeménnyé csiszolódtott, hogy elvűség, rendíthetetlen szilárdság, felülmúlhatatlan szívósság és önfeláldozás tekintetében a nagy forradalmárok is leginkább őtőle tanulhattak.

Ez a vers a szatnári adózó népről és a sorsvónásról mondott nagy beszédek idején készült: benne van az a fojtottság, mely a nép hazáját kereső Kölcsey lelkét lidércnyomásként űlhette meg, amikor közelről vizsgálgatta szűkebb hazája népének borzalmas helyzetét. Ez a fojtottság, ez a komor nyomás csak akkor fog fölengedni a lelkén, amikor az ország színe előtt vághatja az elnyomók arcába örök szűgyenűket. S e fojtottságnak harcban való fölengedésével együtt fog növekedni hite az új nemzetben, melyet a régi nemzet teljes pusztulása árán is utolsó költői szaváig áhítani fog. . .” (172. l.)

A könyv stílusa nemcsak világos, hanem emelkedett is. A tárggyal való telítettség, a tárgy, a hős iránti áhítat tör fel belőle. Szauder egy-egy mondata Kölcsey legjobb helyeit juttatja eszűnkbe, anélkül, hogy utánozná stílusát.

A Parainesis ihlető és megragadó hatására ismerűnk például a következő szép mondatban: „Önmaga nagyváfejlésűsűn keresztűl tud ki-ki nevelni a leghitelesűben, a legellenállhatatlanabb erővel, de rendkűvűl kevés a világirodalomban is azoknak a száma, akik úgy írhatnak a legnagyobb ideálokról, hogy saját fejlődésűket, saját legszemélyesebb világukat természetesen, hiű igazgatás, utólagos rendezgetés nélkül írhatják bele azokba.” (228. l.)

Az utóbbi években irodalomtörténetírásunk értékes, szép monográfiaikkal gvarapodott. Nyugodtan mondhatjuk, hogy Szauder könyve a legértékesebbek, legszebbek közű tartozik.

Orosz László